

Újra érthetetlen?

Még nem tudni, mennyire megtépázva kerül ki a költő emléke a körülötte kavargó emlékezés-ünneplés viharából, hiszen a jelek szerint még mindig nem fejeztük be a processziót. Nem hiszem, hogy túl sokat használna utóéletének mindaz, ami mostanában vele s körülötte történik — de nem erről akarok beszélni. Az évfordulócsömör közismert magyar közbetegség. Ismétlem, nem erről akarok beszélni — ha félttem, nem ettől félttem igazán Adyt.

Sokkal inkább attól, hogy ő, aki ifjú szívekben szeretett volna élni, sokfelől érkező jelek szerint — nem él az ifjú szívekben. Középiskolai magyar irodalom szakos tanároktól hallom, cikkeikből olvasom a panaszkodást: a most 16—17 éves fiatalokat nem nagyon érdekli Ady költészete. Az irodalomórákon közönyösen, majdhogynem unalommal hallgatják a fellelkesült tanárt, aki hasonló életkorban Ady-rajongó volt, és most szeretné ezt a rajongást átültetni tanítványaiba. Nem megy. Falnak ütközik. Tanítványai érzéketlenségének falába. Tanítványai nem értik Adyt és nem értik, mi benne a nagy, mitől vátesz, próféta, lángelme. Egy debreceni irodalmi színpad vezetője — szintén Ady-bolond — magyarázza: a színpad fiatal tagjai, jórészt diákok, nem tudják elkapni, ahogy ő mondta, „Ady svungját, hangját, hangulatát”. Egy romantikusabb lelkületű tanárnő viszont arról tájékoztatott, hogy diákányai — de csak a lányok! — szemében könny csillant meg, amikor az Elbocsátó szép üzenetről, meg az Órizem a szemedet-ről beszélt nekik. Én magam is, például a szentesi Horváth Mihály gimnáziumban tartott úgynevezett rendhagyó irodalmi órán a már-már végzős lányoktól ugyanezt hallottam: miért nem ezt a „szelmes” Adyt tanítják nekünk, miért csak a „proletárost”? Azt értjük, ezt unjuk. Összegezve: nem értik. Szeretnék szeretni, de nem értik.

Érthető, hogy nem értik, mondja egy járatos ismerősöm, amikor szóvá teszem megdöbbenésemet: Ady újra „érthetetlen” költő lett, és éppen most, amikor pedig — szerintem — megérett volna az idő a megértéséhez. Világos, mondja járatos ismerősöm: Ady jelképrendszere, versvilága annyira korhoz kötött, ráadásul annyira a Biblia világából ered, meg az ősmagyar mondavilágból, hogy a mai diákok, akik nem ismerik már a Bibliát, nem foglalkoznak az ősmagyar mondavilággal — nem értik. Mit kezdjenek Illés szekerekével? Meg azzal, hogy Ádám, hol vagy? Meg az új magyar Sionnal? Meg a többi bibliai rekvizitummal? S mivel nem érdekli őket, nem is törik magukat, hogy megértsék. Van épp elég fontosabb tanulnivalójuk is, például az érettségi tantárgyak. Amikkel be lehet jutni az egyetemre. Világos?

Ebben lehet valami. Már többször is megírtam, legutóbb az Új Írásban, hogyan ragadott el engem Ady forgószélvilága, lávaömlésű költészete 17—18 éves koromban, amikor először a kezembe vehettem. Persze, én — a kollégium jóvoltából — némiképp már járatos voltam a Biblia ismeretében, nem okoztak megértési gondot a bibliai „rekvizitumok”, sem az ősmagyar utalások. Akkoriban, a harmincas évek második felében amúgy is nagyban ment a magyarkodás, és most jut eszembe: nincs is talán költőnk, aki annyiszor leírta volna vallomásosan ezt a szót „magyar”, mint Ady. Mostanában leszoktak az ilyesmiről is a költők — tisztelet a kivételnek. Emlékszem, mekkora dübörgést keltett bennem, amikor olvastam „svábokból jött magyaroknak én nem vagyok magyar?”. Hát már vannak, akiknek Ady sem magyar? Nem hiszem, hogy manapság, vagyis korunkban bármely költőnk kénytelen volna leírni, önvédelemből, magyarságvédelemből ilyesfajta sort. Valami csakugyan van tehát abban, amit járatos ismerősöm fejtegetett. Mégis... valami hiányzik belőle.

Az imént leírtam azt a kulcsszót, ami csak úgy, hirtelen „beugrott”, és ami talán rejtettebb zárat is felnyit. „Korunk” — ez lenne a kulcsszó. A kor? Ady kora — ez már irodalomtörténeti fogalom. De mi magyarázza, hogy majd egy korszakkal később, a harmincas évek második felében énrám, a tanyai suhancra éppoly elemi erővel hatott Ady lávaömlésű verszuhataga, mintha ott írta volna a szemem láttára. Oly igaznak, olyan nagyon valóságosnak éreztem, hogy szinte véreztek azok a versek. A magyarázat roppant egyszerű. Mindazok a társadalmi bajok, ügyek, köztük például a magyarságunkat veszélyeztető külső és belső fenyegetettségek éppúgy elintézetlenül maradtak, érvényben voltak, mint Ady korában. Ne felejtjük el, hogy a 29–30-as világháború után vagyunk, amely szinte a végsőkig kiélezte a társadalmi ellentétek egymásnak szegezett pengéit, a társadalom osztályszerkezete lényegesen nem változott Ady óta s ez kezdett a tömegek számára elviselhetetlenné válni. Ady igéi számára termékeny volt tehát a talaj, s hangozzék bár, különösen történészek füleiben naivitásnak, hadd kockáztassam meg véleményem kimondását: azokban az években igenis rohantunk a forradalomba. És ha a terepet közelebről szemügyre veszem, azt látom, hogy a forradalom rohamcsapatai mintha kezdtek volna felsorakozni. A kommunista párt kilépett szektariánizmusának bénításából, 36 óta a népfront talaján politizált, legálisan működött a szociáldemokrata párt, a népi, elsősorban paraszti tömegek — és bizonyos értelmiségi körök — mint megváltóikra tekintettek a népi írók baloldali mozgalmára, úgy várták kinyilatkozásaikat, mint a prófétákat. S íme, itt volt, szervezkedett, működött a kommunisták vezette Márciusi Front — voltak bátor harcosaink, akik nem félték volna a forradalmi kockázattól.

Volna — mondom, mert mi történt? A világháborút nem forradalom követte, mint sokan remélték, hanem fasizmus, náci csizma, népirtás és őrző világháború. Oda lett az emberek vetése. Ady verseskötetét én magammal vittem a frontra is. A háborúban a fejem alá tettem, őrségen remegő lélekkel olvastam. De hát... Ady hangja nem bírt a bombákéval, az ágyúkéval.

Igen, a kor! Az a szomorú. De most ugorjunk egy nagyot, mindjárt a mába, ebbe az örvendetesbe, a nagyon vártba, amikor viszont azt tapasztaljuk, hogy mintha Adynak nem volna mondanivalója a kor gyermekei számára. Különös ellentmondás, de valóságos. Vagy nincsen is itt ellentmondás? Nem én mondom, hanem a sokat megélt, látott, tudott Komlós Aladár mondta egy rádióbeszélgetésben. „Ady egykori óriási hatása részben azon alapult, hogy kifejezte politikai lelkesedéseinket, ezek ma nem aktuálisak, mert a politikai kérdéseket a történelem megoldotta. (Majd erre a megoldásra még visszatérünk, hallgassuk tovább Komlós Aladárt.) Úgyhogy ma Adynak a politikai előnyei nélkül kell versenyre kelnie Kosztolányival, Babitscsal és a többi kortársával. De így is nagyobb náluk. Különben törvényszerű, hogy egy zseni hatása nagyon megfakul a diadal másnapján, mert megszűnik eredetiségének benyomása. Érzéketlen olvasó nem érzi Adynál a roppant nyelvi erőt és érzelmi töltést.” Ez volna a magyarázata mai diákjaink érzéketlenségének, közönyének? A magyarázat mindenestre imponáló.

De menjünk még tovább. A politikai kérdéseket a történelem tehát megoldotta, de egyúttal mit tett például az irodalommal, annak társadalmi szerepével? Erre is Komlós Aladár ad megfontolt, bölcs magyarázatot, egy megjegyzésre válaszolva: „Hogy miért nem írnak ma született kritikusok kritikákat, miért nem teszik az életüket erre a feladatra? Azt hiszem, azért, mert ma az irodalom nem látszik olyan fontosnak, mint Ady korában, vagy akár a húszas-harmincas években. Az ember kockára teszi az egzisztenciáját, vásárra viszi a bőrét, ha úgy érzi, érdemes. Ma ezt nemigen érezzük. Ady korában a kritika nézeteltérései mögött két tábor állt és harcolt. A haladók és retrográdok hada. A harmincas években a népiek és urbanusok tábora. Ma nincs ilyen jelentősége az irodalomnak, és ezért nem érdemes vásárra vinni az embernek a bőrét... Nem arról van szó, hogy elég jó-e az irodalmunk. A jó irodalomnak sincs esetleg olyan jelentősége, mint máskor a kevésbé jónak. Olyan társadalmi jelentősége.”

Ezt hozta magával, szárnyain a kor. Illetve ezt is. És még sok mindent egyebet.

Megint nem a saját szavaimat használom, ne mondhassák rám, hogy ez az író megint kötecszik. Arról van szó, hogy a politikai kérdéseket a történelem megoldotta. Ezzel a megoldással együtt azonban az irodalom elvesztette — most hozzátehetjük: az osztályellentétek koraiban kivívott egykori társadalmi jelentőségét. Annak legalábbis nagy részét. Most figyeljük meg, mit mond a mai időkről, a mai fiatalabb író-költő-generáció társadalmi állapotáról egy ugyancsak fiatal kritikus, Pete György, egy antológia ürügyén. Idézetem csonka, s mint minden csonka idézet, egyúttal torzíthat is. De azért figyeljünk oda: „Aligha szükséges bizonyítani, hogy e generáció szemléletének alapjait a magyar társadalomban 1956 után végbement folyamatok határozták meg, s itt gyökerezik mássága is, ha van. A változások: a személyi kultusszal való leszámolás (megtörtént-e ez teljességgel az irodalomban? M. G.) a gazdasági-politikai stabilizáció, a társadalmi átrétegződés stb. nyomán kialakuló új társadalmi és szellemi feltételek között az osztályok, rétegek határai egyre inkább összerosódtak, az osztálymeghatározottság — elsősorban a fiatal generációnál — kezdte elveszíteni régi jelentőségét. Szükségképpen — az irodalom mozgása is ezt igazolja — előtérbe került a 60-as évek közepére az individuuum, az egyes egyén a maga sajátos problémáival. Az általános társadalomfejlődés háttérében végbemenő individualizálódási tendencia kétféle mozgást indított el a szellemi életben. Egyrészt kétségtelenül együtt járt a közösségi tudat gyengülésével, a kiüresedéssel, a privatizálással, másrészt az egyén szuverenitásának erősítésével utat nyitott a közösségi kibontakozásához.”

Ez utóbbi ellentmondás feloldásával adós maradt a kritikus, a mondat első felének állításait azonban aligha vonhatjuk kétségbe. Tehát: a közösségi tudat gyengülése — és épp egy közösségi, szocialista társadalomban! Kiüresedés — épp, amikor új tartalmakkal, emberi és társadalmi tartalmakkal töltekezhetne fel szellemi életünk. Privatizálás — és épp az utánpótlásként tekinthető fiatal szocialista írógenerációnál! Az egyén szuverenitásának — különösen fiatal írók, költők esetében — természetesen lelkesen tapsolok, hiszen Ady-hívő vagyok és tudjuk tőle, hogy minden ember fenség.

De itt a „másságról” van szó, illetve másról is szó van. Szerintem nemcsak a történelem tolta félre — csak úgy, félkézzel — az irodalom társadalmi jelentőségét, fontosságát, hanem maga az irodalom is félreállt. Lemondott önmaga társadalmi jelentőségéről. Mint amikor a babonás paraszt kihajítja a kisbaltát az udvarra, hátha eláll a jégeső — lefegyverezte önmagát. Így hát kedves barátaim, tanárok és tanárnők, ne a mi okos, jóeszű, korszerű fiataljainkat, gyerekeinket okoljuk azért, mert nem buzognak fel Ady igéi hallatán, nem borzong meg a hátgerincük, amikor Ady lázadó, kuruckodó kitöréseit hallják, olvassák, amikor nem értik Ady zsolttáros bibliáskodását, ha nem rezonálnak Ady orgonaorgiáira. Nem az ő felfogó készülékükben van a hiba.